

НАИСТИНА ЛИ АКАДЕМИК БАЛАН ПРЪВ ПРЕДЛАГА ЧАМКОРИЯ ДА СТАНЕ БОРОВЕЦ?

Пело Михайлов
Аграрен университет – Пловдив

HAS ACADEMICIAN BALAN REALLY BEEN THE FIRST WHO PROPOSED CHAMKORIYA TO BECOME BOROVETS?

Pelo Mihaylov
Agriculture University – Plovdiv

The article verifies the repeated statement that academician Prof. Alexander Teodorov-Balan was the first who proposed that the name of Chamkoriya resort should be changed to Borovets. None of his books or articles before 1942 showed that he used the name of Borovets. It appeared in publications and letters of the linguist after the summer of 1942, when it was officially assigned to the resort of Chamkoriya. The real godparents of the name Borovets were a group of students from Higher School in Sofia (nowadays Sofia University “St. Kliment Ohridski”), who in 1900 proposed that it replace the old Turkish name.

Key words: Teodorov-Balan, renaming, Chamkoriya, Borovets

Статията има за цел да провери истинността на твърдението, че езиковедът акад. проф. Александър Теодоров-Балан (1859 – 1959) пръв е предложил новото име *Боровец* в замяна на турското *Чамкория* за този наш голям планински курорт. Старото име, означаващо на турски език *борова гора*, е променено на *Боровец* със Заповед на министъра на народното просвещение № 2186 от 15 юни 1942 г. (*Държ. вестн.*, № 139, 29 юни 1942 г., с. 4, № 110), а преименуването е повторно потвърдено със Заповед на министъра на народното просвещение № 2736 от 18 апр. 1945 г. (*Държ. вестн.*, № 97, 27 апр. 1945 г., с. 8, № 31).

При търсене в **www.google.com** (към 1 авг. 2022 г.) едновременно по три ключови думи: *Чамкория*, *Боровец* и *Балан*, сред първите двадесет резултата излязоха 15 страници, в които се твърди, че Александър Теодоров-Балан пръв е предложил името Боровец да замени старото название на курорта *Чамкория*. Теодоров през 1900 г. е закупил новострояща се вила в курорта (Митрева, Николов 2018: 63, 149) и я е обитавал до смъртта си през 1959 г., след което тя е стопанисвана от сина му Станислав Балан (Данаилов 2004: 79 – 82).

Лесно установих как в основата на всички твърдения, че Балан е кръстник на новото име Боровец, стоят краеведските публикации на Христо Георгиев. В първите две издания на книгата си „Боровец“ Георгиев пише: *„От 1942 г. Чамкория (тур. – борова гора) приема новото си име – Боровец. Кой е бил кръстникът? Няма никакви писмени документи, а и в печата от това време събитието не е било описано. Неколцина съвременници (между тях по-подробни спомени по този въпрос бе съхранил самоковецът – проф. Васил Захариев – художник) твърдят, че това е производно име, създадено от езиковеда акад. Александър Т. Балан (1859 – 1959), който построил вила тук. Неведнъж и два пъти той в разговори е въставал срещу турското название на курорта и от неговата уста най-напред излязло (както и за много други такива думи) побългареното име Боровец. Интересно е, че докато в повечето случаи във всички краища на страната местното население твърде мъчно свиква с променянето на старите турски имена, хората от близките селища много бързо приемат новото звучно име Боровец. От години вече и най-старите жители на Самоков, на близките села Бели Искър и Радуил не казват Чамкория, а употребяват българското Боровец“* (Георгиев 1978: 7, вж. и Георгиев 1968: 7).

През 1984 г. в друга краеведска книга Руен Крумов се доверява на написаното от Георгиев: *„Старото име на Боровец – до 1942 г. бе Чамкория. Произходът на това име е турски и означава Борова гора. През 1942 г. с указ курортът е бил преименуван на Боровец. Според спомените на някои съвременници (между тях и самоковецът художник-график проф. Васил Захариев), цитирани от Христо Георгиев в книгата му „Боровец“, 1978 г., новото име било създадено от нашия известен езиковед академик Александър Теодоров-Балан, който имал вила в Боровец и не одобрявал турското име на курорта“* (Крумов 1984: 20).

И оттук насетне всички автори, публикуващи статии за Боровец, пишат как *кръстник на новото име* е Александър Теодоров-Балан.

В по-ново време – през 2018 г., Невена Митрева и Любомир Николов на три пъти отново определят Балан като *кръстник на новото име* на курорта (Митрева, Николов 2018: 16, 64, 149).

При толкова много твърдения за „кръстничество“ на Балан е любопитно дали той е публикувал някъде това свое предложение и евентуалните мотиви към него. Александър Теодоров-Балан е университетски преподавател и човек на книжовния труд, затова изглежда логично някъде (в статия или книга) да е оставил писмени сведения за такова предложение. А и още е жива латинската сентенция „*Verba volant, scripta manent*“, означаваща в приблизителен превод: „*Казаното отлита, написаното остава*“.

При издирванията ми помогна личната библиография на Александър Теодоров-Балан (Балан 2011), която той сам редактира през 1954 г., но е отпечатана едва през 2011 г. Тя съдържа 866 библиографски записа на книги и статии от сборници, списания и вестници. Изчетох всичките записи и анотациите към тях. Прегледах *de visu* десетина книги и повече от 100 статии, излезли под перото на Балан, но не и всичките. Затова и по-долу в текста се казва *поне*, което предполага, че може да има *и други* статии и книги.

Сред библиографските записи има само две статии с името *Чамкория* в заглавието. Първата е малка бележка във вестник „Камбана“ (Балан 1919) и е посветена на неразбориите в пощенската станция на курорта. Името *Чамкория* го има единствено в заглавното изречение.

Във втората статия във вестник „Пряпорец“ (Балан 1921) авторът се оплаква от решенията на Самоковския общински съвет, който облагал собствениците на вили в *Чамкория* с най-високи данъци. В нея на три пъти се появява името *Чамкория*, на два пъти – като прилагателно в словосъчетанието *чамкорийските имотни стопани* и веднъж като обръщение: *Ах, Чамкорийо!*

Има *поне* още три статии, в чиито текст се споменава *Чамкория*. В най-ранната от тях – от 1903 г. – името е написано полуслято, с дефис: „*Дружни излети станаха до горните оряховски лозя, до Козлодуй и Остров, пеши и с лодки, а единични – до Чам-кория, София, Търново, Пловдив*“ (Балан 1903: 46).

В статия от 1931 г. Балан разказва: „*Зная, че самоковки са прозвали [нарекли – б. а.] помежду си една къща в Чамкория слънчопек, защото цял ден я пече слънце*“ (Балан 1931). През 1937 г. Балан отново разправя за курорта: „*Над Чамкория, в долината на р. Бистрица, склонът на едно бърдо се нарича Денò*“ (Балан 1937в: 1092).

Александър Теодоров-Балан е имал навик под повечето си статии да поставя мястото и датата, на които ги е писал. Под поне четири статии *Чамкория* стои като място на написването: Чамкория, 18 юли 1927 (Балан 1927а: 1089), Чамкория, 19 авг. 1927 (Балан 1927б: 15), Чамкория, 20 септ. 1937 и 10 окт. 1937 (Балан 1937а, Балан 1937б). В пета такава статия името отново е изписано полуслято, с дефис: Чам-кория, 2 ноем. 1928 (Балан 1928б: 226), но това отклонение отдавам по-скоро на виждането на редакцията на списанието или на личното „мнение“ на словослагателя. Защото в „Българска граматика“ от 1930 г. Балан също включва името: „Тоя навик се простира и върху нови състави: пише се и Червенбряг, Чамкория, Новосело, Петровден, Великден“ (Балан 1930: 31, заб. 2). Така пряко потвърждава кое изписване приема за правилно – *Чамкория*, слято, без дефис.

В пет писма на Балан до езиковеда проф. Стефан Младенов (Русинов 1990) *Чамкория* също е регистрирано като място на подаването (изпращането) на писмото: Чамкория, 14 май 1927 (с. 24, № 1), Чамкория, 18 септ. 1927 (с. 25, № 3), Чамкория, 26 септ. 1927 (с. 26, № 4), Чамкория, 5 окт. 1928 (с. 27, № 5), Чамкория, 25 юли 1930 (с. 28, № 6). В текста на пощенска карта от август 1927 г. двукратно е регистрирано съкратено записване на името Чамкория като *ЧК* (с. 24, № 2), но по-скоро го отдавам на писмени „икономии“ върху предварително ограниченото място на пощенската карта, отколкото на трайна практика. *Чамкория* е регистрирано и върху писмо на Балан до настоятелството на „Славянска беседа“: Чамкория, 13 окт. 1936 (Сестримски 1992: 325, № 2).

Цялото това изброяване доказва, че докато *Чамкория* е официално име на курорта, Александър Теодоров-Балан нито веднъж в книга, статия или писмо не изписва *Боровец* било като основно, било като алтернативно име, например в скоби: *Чамкория (Боровец)*. Името *Боровец* се появява в публикации и писма на езиковеда едва след лятото на 1942 г., когато със Заповед на министъра на народното просвещение официално е присвоено на *Чамкория*.

Сред прегледаните библиографски записи не открих статии от Балан, които да съдържат името *Боровец* в заглавието. Трикратно (поне) намерих *Боровец* като място на написването на статиите: Боровец, 23 март 1944 (Балан 1956а: 99), Здравище Боровец, май 1944 (Балан 1944), Боровец, 15 авг. 1948 (Балан 1956в: 286).

Като *Боровец*, но с добавката *здравище* [курорт – дума, предложена от по-долу споменатия Петър Калинков и харесана от Балан, б. а.] и географското пояснение *Самоковско* фигурира в шест писма на Балан до бъдещия професор Стойко Стойков (Стойкова 1992): Здравище

Боровец, Самоковско, 6 юни 1944 (с. 19, № 4), Здравище Боровец, Самоковско, 25 авг. 1944 (с. 20, № 5), Боровец, Самоковско, 12 окт. 1949 (с. 23 – 24, № 8), Здравище Боровец, Самоковско, 11 ноем. 1949 (с. 25, № 9), Здравище Боровец, Самоковско, 23 окт. 1950 (с. 26, № 11), Здр. Боровец, Самоковско, 6 ноем. 1950 (с. 26, № 12).

Като място на изпращането *Боровец* фигурира и в две писма на Балан до Петър Динеков (Динеков 1981), както и в друго благодарствено писмо до министър-председателя Васил Коларов, за което Балан разказва във второто си писмо до Динеков: Боровец, 6 март 1944 (с. 73, [№ 1]), Боровец, 21 ноем. 1949 (с. 75, [№ 2]), Здравище Боровец, 30 окт. 1949 (с. 76: писмото до Васил Коларов). В първото писмо има интересен текст: *„Така минават дните ми, повече в домашни залиси, среди десет души съжители от четири струпани домакинства. Няма възможност, няма и книги за умствена работа. [...] Тук всичко е страшно скъпо. Не стигат ни пенсия, ни „добавки“, ни „възнаграждения“. А е тъй хубав Боровец“* (Динеков 1981: 73). Пасажът разкрива, че по време на бомбардировките над София през 1944 г. Александър Теодоров-Балан и неговите родственици са се евакуирали в двуетажната му вила в Боровец. Писмото е едно от малкото места, в които откриваме името *Боровец* в текст на Балан, а не като пощенска станция на изпращането.

Поне още едно такова място е статия за попържните, написана от Александър Теодоров-Балан през 1947 г.: *„Спях се еднъж в Боровец пред воловски кола, за да посъдя човека, който тъкмо бе изпусвал на майка воловете“* (Балан 1956б: 153, бел. 5 под линия).

Всички тези текстове отново доказват, че Балан си позволява да използва името *Боровец* едва след неговото официално обнародване на 29 юни 1942 г. (датата на публикуване на заповедта в „Държавен вестник“) и нито ден по-рано.

Все пак съществува и негов авторски текст, в който едновременно фигурират топонимите *Чамкория* и *Боровец* и се говори за промяна на името. Той е публикуван през 1954 г., когато Балан е вече 95-годишен, а от официалното преименуване на курорта са минали 12 години. Балан пише: *„Едно лято – вече отдавна – гостува в Боровец при Самоков бесарабски българин Петър Калинков, висок чиновник по статистика в царска Русия. Тогава официалното име на Боровец беше още „Чамкория“ и сама тя се величаеше с означението „курорт“. Турското име на това чутно летовище беше между добри български летовници отколе осъдено да отстъпи на значно българско, каквото е „Боровец“* (Балан 1954: 311).

Опознал отчасти творчеството на Балан, считам, че ако имаше по-ранни негови публикации по темата за промяна на името *Чамкория* на **Боровец**, то през 1954 г. авторът щеше педантично да ги цитира. Както е направил с *разправицата* (статията според използвания от него език) „Банки или Банкя“ (Балан 1928а) във вестник „Зора“, брой 2737 от 18 авг. 1928 г., която е написал при едно пребиваване в курорта. В нея той доказва, че правилната форма на името е *Банкя*, а не *Банки*. Впоследствие Балан пише по темата още две разправици, в които цитира статията си от 1928 г. Първо отбелязва: „Разясних това в „Зора“, бр. 2737 от 18 авг. 1928 г. „Банки или Банкя?“ (Балан 1933). И още веднъж: „Като доказах някога си в „Зора“, 1928, бр. 2737 от 18.VIII“ (Балан 1956в: 285).

Мнение, че Боровец се среща като алтернативно име и преди 1942 г., изказват и други автори. В книгата си за Боровец от библиотека „Наши курорти“ Иван Боров пише: „През 1942 год. се утвърждава официално новото име на местността – „Боровец“, което години преди това се мярка тук-там“ (Боров 1962: 8). Невена Митрева и Любомир Николов също го твърдят: „Следва обявяването на *Чамкория* за леговице през 1941 г. и преименуването ѝ с новото име *Боровец* от 1942 г., име, което някои от най-верните почитатели на курорта са употребявали още през 30-те години на ХХ век“ (Митрева, Николов 2018: 98).

Упоритите ми издирвания все пак доведоха до намирането на документ, в който се твърди, че именно Балан е предложил за *Чамкория* новото име **Боровец**. Или по-точно – на свидетел. През 1988 г. Цветана Македонска пише: „За първи път видях акад. Балан на едно заседание на Института за български език – БАН. Влезе усмихнат, поклони се и седна между други членове на Научния съвет – професори, членкореспонденти, академици и научни работници. По това време, макар и да минаваше деветдесет години, акад. Балан пишеше своята „Нова българска граматика за всякого“ и четеше томовете със съчинения на Ленин. Някой от професорите повдигна въпрос за новите думи, влезли в книжовния език. Тогава чух акад. Балан да казва: „Аз замених *Чамкория* с *Боровец*, а хижа (планинска хижа) взех от български запад (там означава бедна къща)“ (Македонска 1988: 199). Този текст отговаря на четири въпроса: кой – кога – къде – какво е чул да изрича Балан. Именно тази документалност е накарала руския учен Григорий Венедиктов пунктуално да цитира свидетелката: „Като разказва за едно заседание в Института за български език при БАН в началото на 50-те години, на което тя е видяла за първи път А. Балан, Цв. Маке-

донска пише: „Някой от професорите повдигна въпрос за новите думи, влезли в книжовния език. Тогава чух акад. Балан да казва: „Аз замених Чамкория с Боровец, а хижа (планинска хижа) взех от български запад (там означава бедна къща)“ (Македонска 1988: 199)“ (Венедиктов 2009: 68). Подобно твърдение Македонска публикува и през 1967 г.: „До преди няколко години дори все още се употребяваше и турското наименование на известния курорт Чам-кория. С намесата на акад. А. Т.-Балан това място за отдих получи хубавото народно име Боровец“ (Македонска 1967: 109). Но липсата на свидетелските данни: кой – кога – къде – какво е чул да изрича Балан, не е позволил този пасаж да добие документалност.

Текстът на Македонска от 1988 г. не обезсилва доказаното дотук, а именно, че Александър Теодоров-Балан до 29 юни 1942 г. не изписва в своя книга, статия или писмо името **Боровец**, което започва да употребява едва след тази дата, на която курортът Чамкория официално е преименуван.

Все пак загадката *кой е кръстникът на Боровец* беше разгадана с помощта на споменатия вече Христо Георгиев. В третото издание на книгата си „Боровец“ той е вмъкнал нов пасаж: „В книжка 8, година I (1902 г.), на сп. „Български турист“ дописникът Петко Колев Гъбъов (учител) от София в кратка информация отбелязва, че бил с група студенти на екскурзия из Рила (Белмекен – Мусала – Чамкория). Въодушевени от красотата, тишината, природните богатства на района около курорта, младежите „въстанали“ срещу турското наименование и спонтанно намерили българската производна – Боровец. Но само толкова по въпроса за името и началния тласък, за да се промени“ (Георгиев 1984: 9). След което е повторил текста от първите две издания на книгата си. С две-три дребни промени, например след имената на селата, чиито селяни употребяват новото българско име Боровец – Бели Искър и Радуил, Хр. Георгиев вече е добавил и с. Марица (Георгиев 1984: 10).

При проверка в цитираната статия стана ясно, че част от преразказаното от Христо Георгиев липсва в посочения брой на списание „Български турист“. Не е споменато бащиното име Колев на дописника Петко Гъбъов, който се оказа учител не от София, а от Видин. Той е посетил Чамкория, но не в компанията на студенти от единственото по онова време Висше училище, и следователно няма как да свидетелства за „въставането“ им срещу турското име. Значи или Георгиев е поукрасил прочетеното от него, или е ползвал данни от повече статии, но е цитирал само тази от брой 8 на сп. „Български турист“ (1902).

Първата годишнина на списание „Български турист“ от 1902 г. окончателно разплете енигмата около Чамкория и вероятния кръстник на името Боровец. В цитираната по-горе статия дописникът Гъбъов пише: „...а около 15 души се упътихме за Чам-кория, много сполучливо наречена от една група студенти в 1900 год. с прекрасното българско име Боровец.⁴“ (Гъбъов 1902: 123). В бележка 4 под линия Гъбъов добавя: „По-сполучливо от „Боровец“ би било името Е л о в е ц, понеже в Чам-кория расте малко борика, а най-много расте ела“. След неговата бележка в скоби е затворена друга бележка: „(Г-н И. Карастоянов стои твърдо за името „Чам-кория“, понеже така личало то в един турски акт, с който някоя си пашиница [жена, съпруга на пашата – б. а.] дарувала тая гора на града Самоков. Обаче с едно българско име не би се докачило благото дело на щедрата пашиница. Ред[акторът].)“ (Гъбъов 1902: 123, бел. 4 под линия).

А редактор на сп. „Български турист“ е бил именно Александър Теодоров (тогава той все още не е добавил *Балан* след имената си). Донка Правдомирова пояснява: „1902 г. за общественика Балан изцяло е заета от дейности и публикации, свързани с новооснования Български туристически съюз. [...] Той е... един от първите членове на Българското туристическо дружество „Алеко Константинов“, основано през 1901 г., а също и един от учредителите на органа на Дружеството – сп. „[Български] турист“ (1902), а известно време и негов редактор... Акад. Балан превежда материали от чешки и немски туристически списания и ги публикува в сп. „[Български] турист“, особено през първата му годишнина. Той е и председател на настоятелството на софийското дружество“ (Правдомирова 2019: 64 – 65).

Самият Балан също разказва за времето, в което е главен редактор на списанието: „Две години редом аз ръководих „Български турист“. Една стая у дома беше пълна изключително с потребите за тоя труд. Тук пристигаше всичко, назначено за списанието, и от тук се разпращаше то до всички негови читатели... Често са ми отивали по няколко дни редом в занятия само около „Български турист“. И когато почувствах товара вече претежък, заявих да бъда облекчен и да се прехвърли тоя труд върху други по-мощни плещи“ (Балан 1924: 49 – 50).

Редакторската бележка на Теодоров под статията на Петко Гъбъов се явява най-ранното споменаване от Балан на името във формата *Чам-кория* – полуслято изписване, с дефис. И единственото място освен *разправицата* „Езикова култура“ (Балан 1954), на което той пише с одобрение за *българско име* на курорта.

Защо акцентирам върху редакторството на Александър Теодоров на списание „Български турист“? Защото в брой 3 от 1902 г. е публикувана още една малка, но много важна статия. В нея се казва: „... *Ч а м - к о р и я* е великолепенна борова гора над Самоков (10 к[м] от града към ю.-и.), която една група студенти от Висшето училище бе предложила да се кръсти по български „Боровец“ (Чиновете 1902: 46). Тя е под рубриката „Дружествени вести“ и не е подписана. Неин автор може да е както дружествен член от Самоков, така и самият редактор на списанието Александър Теодоров, който, да не забравяме, вече е притежавал вила в Чамкория. Считам, че ако А. Теодоров пръв беше предложил новото име *Боровец*, той не би публикувал двете бележки. Най-вероятно Теодоров е прочел за предложението на студентите от страниците на списанието (като дори сам е подготвил двата текста за печат) и впоследствие го предлага в неофициални разговори, без обаче да изтъква чуждото или свое авторство. Затова считам, че „кръстници“ на *Боровец* са групата студенти от Висшето училище, посетили курорта през 1900 г.

Засега търсенията кои са студентите, предложили новото име *Боровец* за курорта *Чамкория*, не дадоха резултат. Сведения за тях не излязоха от страниците на прегледаните вестници и списания от онези години – 1900 и 1901 г. Но техните имена или поне подробности около пътуването им вероятно са публикувани някъде. Нали учителят от Видин Петко Гъбъов все някак е научил за тяхното пътуване и „кръстничеството“ им от 1900 г.?

Остава още една възможност за създаването на легендата за кръстничеството на Александър Теодоров-Балан върху името *Боровец*. А именно акад. Балан лично да е предложил през 1942 г. на Комисията за наименованията с народностно и обществено значение при Министерството на народното просвещение новото име *Боровец* за курорта *Чамкория*. Било то официално (писмено), било то устно – в разговор с един или повече нейни членове. За Александър Теодоров-Балан се знае, че сам е избягвал участието в подобни комисии, най-вече в тези за промените в правописа, и едва ли е участвал в споменатата комисия. А от състава на Комисията за наименованията с народностно и обществено значение, работила през 1942 г. върху промяната на селищните имена в Добруджа и на редица географски имена в България, единственият известен член е археологът Васил Миков, който сам е осветлил своето участие (Миков 1943: 38).

В резултат на гореизложеното могат да се направят следните изводи:

1. Докато **Чамкория** е официално име на курорта, акад. Александър Теодоров-Балан нито веднъж в книга, статия или писмо не изписва **Боровец** било като основно, било като алтернативно име, например в скоби: *Чамкория (Боровец)*. Името **Боровец** се появява в публикации и писма на езиковед-а Балана едва след лятото на 1942 г., когато със Заповед на министъра на народното просвещение официално е дадено на *Чамкория*.
2. Само веднъж – през 1954 г., акад. Балана пише за преименуването на *Чамкория* на **Боровец**, но това става 12 години след официалния акт.
3. Единствено Цветана Македонска през 1988 г. публикува текст с атрибутите на документ кога и къде е чула акад. Балана да казва: „*Аз замених Чамкория с Боровец*“.
4. На два пъти през 1902 г. пред очите на редактора на списание „Български турист“ Александър Теодоров минават и на страниците му са публикувани текстове за това как група студенти от Висшето училище (днес Софийския университет) през 1900 г. предлагат за курорта вместо турското *Чамкория* българското име **Боровец**. Те са истинските създатели на новото име. Ако не беше съгласен с посоченото авторство, редакторът Теодоров не би допуснал публикуването на двата текста.
5. Впоследствие в неофициални разговори Александър Теодоров-Балан може да е предлагал новото име **Боровец**, без обаче да изтъква чуждото или свое авторство. При това положение не бива акад. Балана да се сочи за автор на новото българско име **Боровец** за курорта *Чамкория*, нито да се твърди, че от неговата уста най-напред е излязло побългареното име. Такова „кръстничество“ не бива да му се вменява, дори лично да е предложил на Комисията за наименованията с народностно и обществено значение през 1942 г. тази промяна, за каквото действие обаче има само предположение.

ЛИТЕРАТУРА

Балан 1903: Теодоров, А. Оряхово н/Дунава. (Разни вести). [Teodorov, A. Oryahovo n/Dunava. (Razni vesti).] // *Български турист*, II, 1903, № 3 (март), 46. Неподписана. Авторството е установено чрез Балана 2011: 150.

- Балан 1919:** Теодоров-Балан, А. Чамкория. [Teodorov-Balan, A. Chamkoriya.] // *Камбана*, № 3542, 3 септ. 1919. Подпис А. Авторството е установено чрез Балан 2011: 128.
- Балан 1921:** Теодоров-Балан, А. Самоков и Чамкория. Бюджетният бич на Самоковската община. [Teodorov-Balan, A. Samokov i Chamkoriya. Byudzhetniyat bich na Samokovskata obshtina.] // *Пряпорец*, XXIII, № 75, 12 апр. 1921.
- Балан 1924:** Теодоров-Балан, А. Преживяно. Спомен. [Teodorov-Balan, A. Prezhivvano. Spomen.] // *Туризмът в България*. 1899 – 1924. София: Българско туристическо дружество, 1924, 48 – 50.
- Балан 1927а:** Теодоров-Балан, А. Доцна и късно. [Teodorov-Balan, A. Dotsna i kasno.] // *Училищен преглед*, XXVI, 1927, № 7 (септ.), 1082 – 1089. *Място и дата:* Чамкория, 18 юли 1927. *Същото в:* 2. Доцна и късно. // Теодоров-Балан, А. *Български записи с език, книжнина и общество*. Няколко етимологии. София: Наука и изкуство, 1956, 138 – 145.
- Балан 1927б:** Теодоров-Балан, А. Любов за родна реч. I. Наистина любиме ли езика си? [Teodorov-Balan, A. Lyubov za rodna rech. I. Naistina lyubime li ezika si?] // *Родна реч (Казанлък)*, I, 1927, № 1, 7 – 15. *Място и дата:* Чамкория, 19 авг. 1927. *Същото в:* Теодоров-Балан, Ал. *Любов за родна реч*. Съст. В. Радева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, 741 – 749.
- Балан 1928а:** Теодоров-Балан, А. Банки или Банкя. [Teodorov-Balan, A. Banki ili Bankya.] // *Зора*, X, № 2737, 18 авг. 1928. *Място и дата:* Банкя, 13 авг. 1928.
- Балан 1928б:** Теодоров-Балан, А. Такива сме си! [Teodorov-Balan, A. Takiva sme si!] // *Отец Паусий*, I, № 12 – 13, 21 окт. – 18 ноем. 1928, 223 – 226. *Място и дата:* Чамкория, 2 ноем. 1928.
- Балан 1930:** Теодоров-Балан, А. *Българска граматика. Дял I. За думите. Част I. Звукословие*. [Teodorov-Balan, A. Balgarska gramatika. Dyal I. Za dumite. Chast I. Zvukoslovie.] София, 1930. Цитатите тук са по: Теодоров-Балан, А. *Българска граматика. Дял I. За думите. Част I. Звукословие*. 2. фототип. изд. София: Изток – Запад, 2012, в което са коригирани грешките и вмъкнати добавките от изданието от 1930 г.
- Балан 1931:** Теодоров-Балан, А. Подуяне. (Как постъпваме с народните местни имена). [Teodorov-Balan, A. Poduyane. (Kak postapvame s narodnite mestni imena).] // *Мир*, XXXVII, № 9430, 12 дек. 1931.

- Балан 1933:** Теодоров-Балан, А. Слушай вестникарю! (Бележки на деня). [Teodorov-Balan, A. Slushay vestnikaryu! (Belezhki na denya).] // *Мир*, XXXIX, № 9751, 10 ян. 1933. *Място и дата:* София, 10 ян. 1933. *Същото в:* Теодоров-Балан, Ал. *Български записи с език, книжнина и общество*. София: Наука и изкуство, 1956, 286 – 287.
- Балан 1937а:** Теодоров-Балан, А. Критика на открито. Посвещава се на г-на А. Б[ожин]ов. [Teodorov-Balan, A. Kritika na otkrito. Posveshtava se na g-na A. B[ozhin]ov.] // *Мир*, LXIII, № 11 163, 6 окт. 1937. *Място и дата:* Чамкория, 20 септ. 1937.
- Балан 1937б:** Теодоров-Балан, А. Дозвуци от „стан Шабаница“ (Продължение). [Teodorov-Balan, A. Dozvutsi ot „stan Shabanitsa“ (Prodalzhenie).] // *Мир*, LXIII, № 11 174, 20 окт. 1937. *Място и дата:* Чамкория, 10 окт. 1937.
- Балан 1937в:** Теодоров-Балан, А. Езикова култура у българите. [Teodorov-Balan, A. Ezikova kultura u balgarite.] // *Училищен преглед*, XXXVI, 1937, № 9 (ноем.), 1077 – 1092. *Същото в:* Теодоров-Балан, Ал. *Български записи с език, книжнина и общество*. София: Наука и изкуство, 1956, 72 – 83. *Същото и в:* Теодоров-Балан, Ал. *Любов за родна реч*. Съст. В. Радева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, 713 – 727.
- Балан 1944:** Теодоров-Балан, А. Добришки или добрички? (Бележки на деня). [Teodorov-Balan, A. Dobrishki ili dobrichki? (Belezhki na denya).] // *Зора*, XXVI, № 7475, 11 юни 1944. *Място и дата:* Здравиче Боровец, май 1944.
- Балан 1954:** Теодоров-Балан, Ал. Езикова култура. [Teodorov-Balan, Al. Ezikova kultura.] // *Български език*, IV, 1954, № 4, 311 – 332. *Същото в:* Теодоров-Балан, Ал. *Избрани произведения*. София: Наука и изкуство, 1987, 249 – 272.
- Балан 1956а:** Теодоров-Балан, А. Дух или гений на езика. [Teodorov-Balan, A. Duh ili genij na ezika.] // Теодоров-Балан, А. *Български записи с език, книжнина и общество*. София: Наука и изкуство, 1956, 92 – 99. *Място и дата:* Боровец, 23 март 1944.
- Балан 1956б:** Теодоров-Балан, А. 4. Попържам, попържня. [Teodorov-Balan, A. 4. Poparzham, poparzhnya.] // Теодоров-Балан, А. *Български записи с език, книжнина и общество*. Няколко етимологии. София: Наука и изкуство, 1956, 148 – 153. *Място и дата:* София, 18 апр. 1947.

- Балан 1956в:** Теодоров-Балан, А. Един шие, друг разпаря. [Teodorov-Balan, A. Edin shie, drug razparya.] // Теодоров-Балан, А. *Български залиси с език, книжнина и общество*. София: Наука и изкуство, 1956, 285 – 286. *Място и дата:* Боровец, 15 авг. 1948. Предложена на вестник „Изгрев“, в отговор на публикувани статии в № 1170 (за Банкя) и в № 1185 (за Подуяне) от 1948 г., но е отказана.
- Балан 2011:** Теодоров-Балан, Ал. *Книжевни залиси. Книгопис (лична библиография)*. [Teodorov-Balan, Al. Knizhevni zalisi. Knigopis (lichna bibliografiya).] Съст.: Д. Веселинов, Ст. Пинтев, А. Ангелова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Боров 1962:** Боров, Ив. *Боровец*. [Borov, Iv. Borovets.] София: Медицина и физкултура, 1962.
- Венедиктов 2009:** Венедиктов, Гр. Някои авторски лексикални образувания на акад. А. Теодоров-Балан. [Venediktov, Gr. Nyakoi avtorski leksikalni obrazuvaniya na akad. A. Teodorov-Balan.] // *Български език*, LVI, 2009, Приложение, 42 – 76. Превод от руски: Р. Цойнска.
- Георгиев 1968:** Георгиев, Хр. *Боровец*. [Georgiev, Hr. Borovets.] София: Медицина и физкултура, 1968.
- Георгиев 1978:** Георгиев, Хр. *Боровец*. [Georgiev, Hr. Borovets.] 2. прераб. и доп. изд. София: Медицина и физкултура, 1978.
- Георгиев 1984:** Георгиев, Хр. *Боровец*. [Georgiev, Hr. Borovets.] 3. прераб. и доп. изд. София: Медицина и физкултура, 1984.
- Гъбьов 1902:** Гъбьов, П. Една отиванка [излет] до Мусала и Еленивръх. [Gabyov, P. Edna otivanka [izlet] do Musala i Eleni-vrah.] // *Български турист*, I, 1902, № 8 (1 окт.), 122 – 125.
- Данаилов 2004:** Данаилов, Г. *Весела книга за българския народ*. [Danailov, G. Vesela kniga za balgarskiya narod.] В. Търново: Абагар, 2004.
- Динеков 1981:** Динеков, П. Александър Теодоров-Балан. Първият ректор на Софийския университет. [Dinekov, P. Aleksandar Teodorov-Balan. Parviyat rektor na Sofiyskiya universitet.] // *Съпоставително езикознание*, VI, 1981, № 1, 66 – 76.
- Крумов 1984:** Крумов, Р. *Курортен комплекс Боровец*. [Krumov, R. Kurorten kompleks Borovets.] София: Профиздат, 1984.
- Македонска 1967:** Македонска, Цв. Народно-разговорна лексика и фразеология в творчеството на П. Р. Славейков. [Makedonska, Tsv. Narodno-razgovorna leksika i frazeologiya v tvorchestvoto na

- P. R. Slaveykov.] // *Известия на Института за български език*, № 13, 1967, 71 – 125.
- Македонска 1988:** Македонска, Цв. *11 века... Разказ за книжовния ни език*. [Makedonska, Tsv. 11 veka... Razkaz za knizhovniya ni ezik.] София: Български писател, 1988.
- Миков 1943:** Миков, В. *Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места*. [Mikov, V. Proizhod i znachenie na imenata na nashite gradove, sela, reki, planini i mesta.] София, 1943.
- Митрева, Николов 2018:** Митрева, Н., Николов, Л. *От Чамкория до Боровец*. [Mitreva, N., Nikolov, L. Ot Chamkoriya do Borovets.] Самоков: Исторически музей, 2018.
- Правдомирова 2019:** Правдомирова, Д. Академик Александър Теодоров-Балан. 160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на монументалния му труд „Български книгопис за сто години 1806 – 1905“. [Pravdomirova, D. Akademik Aleksandar Teodorov-Balan. 160 godini ot rozhdenieto, 60 godini ot smartta mu i 110 godini ot publikuvaneto na monumentalniya mu trud „Balgarski knigopis za sto godini 1806 – 1905“.] // *Библиотека*, XXVI (LXV), 2019, № 6, 47 – 76.
- Русинов 1990:** Русинов, Р. Из историята на „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ (1927 – 1951) от Стефан Младенов с „донегдешно участие“ на А. Т.-Балан. (Писма на А. Т.-Балан до Ст. Младенов). [Rusinov, R. Iz istoriyata na „Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori“ (1927 – 1951) ot Stefan Mladenov s „donegdeshno uchestie“ na A. T.-Balan. (Pisma na A. T.-Balan do St. Mladenov).] // *Списание на БАН*, XXXVI, 1990, № 2, 23 – 33.
- Сестримски 1992:** Сестримски, Ив. Писма на наши езиковеди. [Sestrimski, Iv. Pisma na nashi ezikovedi.] // *Български език*, XLII, 1992, № 4, 324 – 327.
- Стойкова 1992:** [Стойкова, А.]. Професор Александър Теодоров-Балан до проф. Стойко Стойков. [Stoykova, A.]. Profesor Aleksandar Teodorov-Balan do prof. Stoyko Stoykov.] // *Език и литература*, XLVII, 1992, № 4, 16 – 28.
- Чиновете 1902:** Чиновете (пейките) в Чам-кория (ок. 1100 м). (Дружествени вести). [Chinovete (peykite) v Cham-koriya (ok. 1100 m). (Druzhestveni vesti).] // *Български турист*, I, 1902, № 3 (1 май), 46.